

Maciej Kubala

Prawo karne a jurydyzacja prawa kanonicznego.
Rozważania w kontekście praktycznej aplikacji
kanonicznej procedury karnej w przypadkach
nadużyć seksualnych popełnianych przez
duchownych wobec małoletnich

*Criminal law and the juridification of canon law. Considerations
in the context of the practical application of the canon
procedure in cases of sexual abuses of clerics against minors*

Abstract

The article analyses the criminal procedure applied in clarifying cases of sexual offences against minors in the Catholic Church and holding the perpetrators accountable. Taking into account the historical changes which the procedure underwent, the author of this article asks questions about its juridical efficiency in the context of revindicating victims and protecting their rights, the degree to which the procedural rights of the accused and the defendants are protected, canonical foundations, and the scope of responsibility of Church superiors in the context of compliance with the generally recognised procedural standards. The study, conducted using the legal-dogmatic method, supplemented with the legal-historic method, aims at specifying the actual degree and effects of the juridification of the currently applied procedure, its relations to a number of legal obligations incumbent on the Holy See, including the legal obligations arising from its adoption of United Nations Convention on the Rights of the Child. On this basis, the author formulates conclusions de lege lata and demands de lege ferenda which, according to the author's intention, should provide alternatives to improve the procedure in question, and make the public debate on the efforts taken by the Catholic Church in this matter more substantive.

Keywords: *juridification, minor, procedure, offence*

Dr Maciej Tomasz Kubala, Uniwersytet Szczeciński, Polska, ORCID: 0000-0001-5475-1334, e-mail: maciej.kubala@usz.edu.pl
Data zgłoszenia tekstu przez autora: 14.04.2023 r.; data zaakceptowania do publikacji: 29.02.2024 r.

Streszczenie

*W artykule poddana zostaje analizie, stosowana w Kościele katolickim, karna procedura postępowania w wyjaśnianiu i rozliczaniu przestępstw seksualnych wobec małoletnich. Przy uwzględnieniu historycznych zmian, jakim ulegała ta procedura, autor zadaje pytania o jej jurydyczną efektywność, w kontekście rewindykacji i ochrony praw poszkodowanych, stopnia ochrony praw procesowych podejrzanych czy oskarżonych, oraz o kanoniczne podstawy i zakres odpowiedzialności przełożonych kościelnych, w kontekście przestrzegania powszechnie uznanych standardów procesowych. Badania prowadzone za pomocą metody dogmatycznoprawnej uzupełnianej metodologią historycznoprawną mają służyć określeniu faktycznego stopnia i skutków jurydyzacji obecnie stosowanej procedury oraz powiązania jej z szeregiem obowiązków prawnych Stolicy Apostolskiej, wśród których znajdują się obowiązki prawne wynikające z przystąpienia do Konwencji o prawach dziecka Organizacji Narodów Zjednoczonych. Na tej podstawie zostają sformułowane wnioski *de lege lata* i postulaty *de lege ferenda*, które – w zamiarze autora – stworzą alternatywy dla ulepszenia omawianej procedury, a samą debatę publiczną na temat działań podejmowanych przez Kościół katolicki w tej materii uczynią bardziej merytoryczną.*

Słowa kluczowe: jurydyzacja, małoletni, procedura, przestępstwo

1. Wprowadzenie

Jurydyzacja, rozumiana według „Słownika języka polskiego” jako „nadawanie czemuś specjalnego charakteru prawniczego”¹, jest procesem, któremu stopniowo ulega chrześcijaństwo, gdy definiując swą instytucjonalną, dyscyplinarną, dogmatyczną i charyzmatyczną tożsamość, już w 313 r. jako *religio licita*, a od 380 r. jako oficjalna religia Cesarstwa rzymskiego, sięga ochoczo po język norm prawnych i odkrywa swą immanentnie prawną naturę². Widzialnym efektem tego procesu jest rozwój prawa kanonicznego – najstarszego i do dzisiaj obowiązującego systemu prawnego, który ma niezaprzeczone zasługi w rozwoju nowożytnych porządków prawnych³. Gdy próbuje się współcześnie oszacować rolę prawa kanonicznego w kontekście hermeneutycznych wyzwań współczesnych nauk prawnych, pomocna wydaje się diagnoza Marco Parisiego, który – cytując również innych kanonistów – postrzega ten najstarszy, współcześnie obowiązujący porządek prawny, jako „(...) osobliwy model prawa, który ze względu na swoje teologiczne korzenie i duchowe cele, nie tylko był w stanie stworzyć, w symbiozie z prawem cywilnym, cywilizację prawną w odległym średniowieczu, ale nadal stanowi niezbędną dialektyczną alternatywę i punkt odniesienia dla obecnych systemów prawnych, ponieważ jest w stanie zabezpieczyć aksjologiczne zakotwiczenie i antropologiczny horyzont perspektywy prawnej” (tłumaczenie – M.K.)⁴. Podmioty związane normami kanonicznymi zobowiązane są do działania w ramach tych norm, a sam system kanoniczny, by mógł nazywać się prawnym, musi, w wyznaczaniu procedur i definiowaniu kolejnych norm, przyjąć standardy uznane za wspólne wszystkim systemom prawnym. Tak rozumiana wizja kanonicznego porządku prawnego ściera się jednak wciąż w Kościele katolickim z poglądami, według których prawo, a w szczególności prawo sankcyjne, jest obce naturze Kościoła. Ścieranie się tych wizji buduje ambiwalentny w społecznym odbiorze przekaz odnośnie do znaczenia i efektywności procedur prawnych stosowanych w Kościele. Jaskrawym tego przykładem jest problem nadużyć natury seksualnej przez duchownych wobec małoletnich⁵, którego obecność w debacie publicznej ujawnia szereg nieporozumień, wynikających najczęściej z niewiedzy lub celowych manipulacji dyskredytujących prawną kanoniczną odnośną procedurę karnej. Choć pierwsze wypowiedzi potępiające nadużycia seksualne wobec

¹ *Jurydyzacja*, [w:] *Słownik języka polskiego*, red. W. Doroszewski, <https://sjp.pwn.pl/doroszewski/jurydyzacja;5436864.html> (dostęp: 27.03.2023 r.).

² Por. A. Dembiński, *Kościół i prawo rzymskie*, Lublin 2008, s. 39–62.

³ Por. H.J. Berman, *Diritto e rivoluzione. Le origini della tradizione giuridica occidentale*, Bologna 1998, s. 231–273. W odnośnym fragmencie autor syntetycznie prezentuje wyniki swoich badań, w których poczynając od analizy najstarszych źródeł apostoelskich i prowadząc szczegółową analizę historii źródeł prawa kanonicznego, poddaje szczegółowej analizie różne jej aspekty, m.in. związki prawa kanonicznego z prawem rzymskim i prawny charakter konstytucyjnych podstaw prawa kanonicznego; dostarcza argumentów na rzecz tezy (dość powszechnie akceptowanej w doktrynie zachodniej), że prawo kanoniczne należy traktować jako system prawny w pełnym tego słowa znaczeniu.

⁴ M. Parisi, *Il diritto canonico nella formazione del giurista contemporaneo*, „Annuario de Derecho Eclesiástico del Estado” 2019/35, s. 610.

⁵ Termin „małoletni” używany jest w tej pracy na oznaczenie osoby, która nie ukończyła jeszcze 18. roku życia.

małoletnich znajdują się już w Piśmie Świętym, w pismach ojców Kościoła czy w wypowiedziach soborów, a już w pierwszych dziesięcioleciach XX w. wydane zostały materialne i proceduralne normy dotyczące przestępstwa wykorzystania małoletnich przez osoby duchowne, to w ogólnym odczuciu społecznym kwestia ta była marginalizowana, a faktyczna ochrona ofiar często fikcyjna. Wypracowanie większej efektywności systemu kanonicznego w tej kwestii stało u podstaw działań podejmowanych przez Stolicę Apostolską w latach 80-tych XX w., a później reformy kanonicznego prawa karnego przeprowadzonej pomiędzy 2009 a 2021 r. W niniejszym opracowaniu, poddając analizie przedmiotową procedurę i uwzględniając historyczne zmiany, jakim ulegała w Kościele katolickim⁶, zapytamy o jej jurydyczną efektywność, w kontekście rewindykacji i ochrony praw poszkodowanych, stopnia ochrony praw procesowych podejrzanych czy oskarżonych, oraz o kanoniczne podstawy i zakres odpowiedzialności przełożonych kościelnych, w kontekście przestrzegania powszechnie uznanych standardów procesowych, takich jak wyłączność procedury, domniemanie niewinności czy zasada kontrydiktoryjności.

Próba analitycznej odpowiedzi na te kwestie, podejmowana w niniejszej pracy za pomocą metody dogmatycznoprawnej uzupełnianej metodologią historycznoprawną, będzie służyła określeniu faktycznego stopnia jurydyzacji obecnie stosowanej procedury, a także sformułowaniu szeregu wniosków *de lege lata* i postulatów *de lege ferenda*, które – w zamiarze autora – będą mogły uczynić kanoniczną procedurę ochrony małoletnich przed nadużyciami seksualnymi precyzyjniejszą, mniej dyskrecyjną, bardziej sprawiedliwą, a samą debatę publiczną na temat działań podejmowanych przez Kościół w tej materii bardziej merytoryczną.

2. Postępy w jurydyzacji procedury dotyczącej prawnej ochrony małoletnich przed nadużyciami natury seksualnej z perspektywy historycznej

Za pierwszy najbardziej komplementarny przejaw jurydyzacji można uznać orzeczenia Soboru Trydenckiego (1563 r.), gdy Kościół katolicki w odpowiedzi na schizmy protestanckie użył szerokiego instrumentarium techniczno-jurydycznego dla zdefiniowania swojej instytucjonalnej, dyscyplinarnej i teologicznej tożsamości⁷. Kolejnym etapem jurydyzacji prawa kanonicznego będzie 1582 r., gdy w jednym zbiorze *Corpus Iuris Canonici* wydane zostaną najważniejsze źródła prawa kanonicznego⁸. W 1917 r.

⁶ Autor niniejszego opracowania szczegółowo odniesie się do praktyki Kościoła łacińskiego (zachodniego), wspominając tylko akcydentalnie o analogicznych przepisach wydanego w 1990 r. *Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus*, „Acta Apostolicae Sedis” 1990/82, s. 1061–1364, polska edycja: *Kodeks Kanonów Kościołów Wschodnich promulgowany przez papieża Jana Pawła II (w dniu 18 października 1990 r.)*, Lublin 2002 – dalej KKKW.

⁷ Por. E. Corecco, *L'apporto della teologia alla elaborazione di una teoria generale del diritto*, [w:] *Ius et communio. Scritti di Diritto Canonico*, t. 1, red. G. Borgonovo, A. Cattaneo, Lugano–Casale Monferrato 1997, s. 279–304.

⁸ *Corpus iuris canonici*, <https://polona.pl/item/corpus-iuris-canonici-p-1-5,MTI1NzEwNzc5/24/#info:metadata> (dostęp: 8.04.2023 r.).

wydany zostanie pierwszy jednolity *Codex Iuris Canonici* (dalej CIC 1917)⁹. Jak pisze Giuseppe Bettiol: „Wraz z publikacją Kodeksu (CIC 1917 – dop. M.K.) wydawało się, że Kościół katolicki osiągnął już swój prawniczy cel i przedstawił się jako doskonały organizm społeczny, charakteryzujący się zarówno wewnątrz, jak i zewnątrz organizacją prawną, a zatem był ośrodkiem wytwarzania pozytywnych norm prawnych, mimo że prawo naturalne i prawo boskie zachowały obok niego swoją pozycję prymatu” (tłumaczenie – M.K.)¹⁰. Rzeczywiście CIC 1917 z jednej strony był oryginalny jako realizacja właściwych tylko kanonistycie rozwiązań, a z drugiej strony, w swej wierności najlepszym tradycjom prawa rzymskiego, wpisywał się w nurt zachodniej kultury prawnej¹¹. Kwintesencją tak rozumianego jurydycznego „przełomu” było nowe prawo karne ujęte w piątej księdze CIC 1917 (*De delictis et poenis*), która – nawet interpretowana z dzisiejszego punktu widzenia – zdaje się realizować dużą część współcześnie powszechnie uznanych zasad prawa karnego¹².

Realnym testem jurydycznej efektywności każdego systemu prawnego nie są jednak teoretyczne – choćby najbardziej wyrafinowane – konstrukcje prawne, ale praktyczne zastosowanie norm karnych i egzekucja sankcji. Kanoniczna procedura dotycząca wyjaśniania spraw dotyczących nadużyć seksualnych duchownych wobec małoletnich, ze względu na egzystencjalną żywotność spraw, których dotyczy (respektowania godności i integralności osoby ludzkiej oraz wiarygodności Kościoła jako instytucji), stanowi reprezentatywny przykład w badaniu jurydycznej efektywności całego karnego prawa kanonicznego.

Problem wykorzystywania małoletnich jest dostrzegany i piętnowany w Kościele katolickim praktycznie od początku jego istnienia, czego świadectwo znaleźć można już w Piśmie Świętym (Mt 18,6; 1 Kor 6,9–10; Ef 5,5) czy pismach ojców Kościoła (św. Justyna w 150 r. czy Atenagoras z Aten w 177 r.)¹³. We wczesnośredniowiecznych księgach pokutnych relacja seksualna z małoletnim traktowana jest jako

⁹ *Codex Iuris Canonici Pii X Pontificis Maximi iussu digestus Benedicti Papae XV auctoritate promulgatus*, Vaticano 1917.

¹⁰ G. Bettiol, *Sullo spirito del diritto penale canonico dopo il Concilio Vaticano II*, [w:] *Festschrift für Ernst Heinitz zum 70. Geburtstag am 1 Januar 1972*, red. H. Luttger, H. Blei, P. Hanau, Boston 1972, s. 837. Por. J. Hervada, *Cos'è il diritto? La moderna risposta del realismo giuridico*, Roma 2008, s. 51–72; J. Hervada, *Introduzione critica al diritto naturale*, Milano 1990, s. 179–186.

¹¹ Por. C. Minelli, *Rationabilitas e revisione del Codice piobenedettino. Un confronto con il pensiero di Eugenio Corecco*, „*Annales Canonici*” 2017/13, s. 184–185; Paolo VI, *Discorso alla Sacra Romana Rota, 28 gennaio 1971*, „*Acta Apostolicae Sedis*” 1971/63, pkt 139; P. Fedele, *Il problema dell'animum communitatis nella dottrina della consuetudine*, Milano 1937, s. 116; por. H.J. Berman, *Diritto...*, s. 241–244.

¹² Pomimo pewnych różnic, jeżeli chodzi o szczegóły, można uznać, że istnieje międzynarodowy konsensus w określaniu funkcji prawa karnego we współczesnych systemach państw demokratycznych (w polskiej literaturze prawniczej wymienia się funkcje: sprawiedliwościową, ochronną, gwarancyjną, kompensacyjną, prewencyjną). Por. *Theories of Criminal Law*, [w:] *Stanford Encyclopedia of Philosophy Archive*, red. E.N. Zalta, <https://plato.stanford.edu/archives/sum2018/entries/criminal-law/#NormTheEmpRea> (dostęp: 2.04.2023 r.); P. Franceschetti, *Pena (Funzioni del diritto penale)*, [w:] *AltalexPedia. Enciclopedia Giuridica Online*, https://www.altalex.com/documents/altalexpedia/2017/06/27/pena#_Toc475630534 (dostęp: 2.04.2023 r.); por. J.-B. Herzog, *Les principes et les méthodes du droit pénal comparé*, „*Revue internationale de droit comparé*” 1957/9(2), s. 337–352.

¹³ Giustino, *Apologia prima*, 27, 1–2, <https://www.vitanostra-nuovaciteaux.it/giustino-apologia-prima-testo/> (dostęp: 28.03.2023 r.): „My, abyśmy nie popełnili jakiegś niesprawiedliwości lub bezbożności, zostaliśmy nauczeni, że dla bezbożnych właściwe jest wystawianie niemowląt: przede wszystkim dlatego,

poważny grzech, wymagający długiej pokuty¹⁴. Kanony dyscyplinarne średnio-wiecznych soborów (Synod w Elwirze ok. 306 r. – kan. 18, 30, 75; III Sobór Laterański w 1171 r. – kan. 11; Innocenty III penalizował takie czyny na IV Soborze Laterańskim – kan. 14)¹⁵, które zostały włączone do *Corpus Iuris Canonici* i obowiązywały praktycznie do wydania CIC 1917, omawiały zazwyczaj łącznie różne wykroczenia natury seksualnej¹⁶. Papież Leon X w § 35 konstytucji *Supernae dispositionis*, ogłoszonej na Soborze Laterańskim V w dniu 5.05.1514 r., nakazywał karą świeckich i duchownych za każdy akt seksualny z dziećmi sankcjami kanonicznymi i cywilnymi¹⁷. W konstytucji apostołskiej *Cum primum* z 1.04.1566 r. Pius V nakazywał oddać sprawcę wykorzystania seksualnego małoletnich w ręce władzy świeckiej, by ta wymierzyła stosowną karę, jeżeli zaś był duchownym, miał być uprzednio zdegradowany¹⁸. Kanon 2359 § 2 CIC 1917 jako jedno z najcięższych przestępstw popełnianych przeciwko szóstemu przykazaniu wymieniał czyn popełniany z małoletnim poniżej 16. roku życia¹⁹.

W dniu 9.06.1922 r. wydany został dokument znany jako *Crimen Sollicitationis* (dalej CS)²⁰, podpisany przez prefekta Najwyższej Świętej Kongregacji Świętego Ofi-

że widzimy, iż wszystkie są doprowadzane do prostytucji, i to nie tylko panny, ale także młodzieńcy; i jak mówi się, że starożytni hodowali stada wołów, kóz, owiec lub koni, tak teraz również hodują dzieci tylko po to, aby zrobić z nich haniebny użytek. Podobnie wśród wszystkich ludzi, zobaczcie tłumy kobiet i hermafrodytów oraz obrzydliwych mężczyzn, którzy zachowują się według tej podłości. 2. i czerpicie z tego zyski, daniny i podatki, podczas gdy oni powinni być wytepieni z waszej ziemi” (tłumaczenie – M.K.). Atenagoras z Aten, *Prośba za chrześcijanami*, 33, <http://biblioteka.kijowski.pl/atenagoras/atenagoras.pdf> (dostęp: 28.03.2023 r.): „(...) oto ci, którzy kupczą nierządem, którzy przygotowują dla młodzieży zakazane miejsca, w których znaleźć można wszelkie haniebne przyjemności, (...) ci którzy wszelkimi sposobami bezczeszczą szczególnie szlachetne i urodziwe ciała (...), oni zarucają nam to, co obciąża ich własne sumienie, (...) to, co w odniesieniu do siebie uważają za uczynki wspaniałe i godne bogów”.

¹⁴ J. Dohnalik, *Prawo kanoniczne wobec nadużyć seksualnych duchownych względem dzieci i młodzieży*, „Dziecko Krzywdzone. Teoria, badania, praktyka” 2015/14(1), s. 52. We współczesnym kanonicznym prawie karnym rozdzielany jest wymiar prawny danego czynu od wymiaru moralnego, w myśl zasady, że każde przestępstwo jest grzechem, ale nie każdy grzech jest przestępstwem (por. przypis 50).

¹⁵ Por. A. Baron, H. Pietras [red.], *Sinodi et collectiones legum, Acta sinodalia ab anno 50 ad annum 381*, t. 1, Kraków 2006, s. 49–61; A. Baron, H. Pietras [red.], *Dokumenty Soborów Powszechnych (tekst grecki, łaciński, polski)*, t. 2, (869–1312) Konstantynopol IV, Lateran I, Lateran II, Lateran III, Lateran IV, Lyon I, Lyon II, Viennes, Kraków 2003, s. 184–187, 250–253; A. Saje, *Abusi sessuali e spirituali nella Chiesa Cattolica. Dilemmi e questioni aperte*, „Śląskie Studia Teologiczno-Historyczne Śląska Opolskiego” 2020/40(2), s. 72–73.

¹⁶ Por. J. Dohnalik, *Prawo...*, s. 52.

¹⁷ F. Lempa, *Podstawowe zasady wymierzania poprawczych kar kanonicznych*, „Civitas et Lex” 2017/4(16), s. 33. Por. T. Jarząbek, *Przestępstwa seksualne wobec małoletnich w prawie kanonicznym*, „Biuletyn Stowarzyszenia Kanonistów Polskich” 2019/32, s. 71.

¹⁸ Por. P. Wojnicz, *Penalizacja czynów seksualnych wobec małoletnich – rozważania na tle prawa kanonicznego i polskiego prawa karnego*, „Civitas et Lex” 2020/2(26), s. 60–61, <https://doi.org/10.31648/cefl.4419> (dostęp: 8.03.2023 r.).

¹⁹ Kanon 2359 CIC 1917: „§1. Clerici in sacris sive saeculares sive religiosi (...). §2. Si delictum admiserint contra sextum decalogi praeceptum cum minoribus infra aetatem sexdecim annorum, vel adulterium, stuprum, bestialitatem, sodomiam, lenocinium, incestum cum consanguineis aut affinibus in primo gradu exercuerint, suspendantur, infames declarentur, quolibet officio, beneficio, dignitate, munere, si quod habeant, priventur, et in casibus gravioribus deponantur. §3. Si aliter contra sextum decalogi praeceptum deliquerint, congruis poenis secundum casum gravitatem coercentur, non excepta officii vel beneficii privatione, maxime si curam animarum gerant”.

Por. J. Dohnalik, *Prawo...*, s. 52.

²⁰ Tekst dokumentu z 1922 r. znany jest z jego wersji z 1962 r.; zob. przypisy: 22–27.

cjum²¹, kardynała Merry'ego del Vala i zatwierdzony przez papieża Piusa XI, co nadawało mu w porządku kanonicznym charakter aktu normatywnego (utracił moc obowiązującą dopiero w 2001 r.)²², mimo że był tajny i rozesłany tylko do biskupów diecezjalnych, a jego treść nigdy nie została opublikowana w oficjalnym Dzienniku Urzędowym Stolicy Apostolskiej *Acta Apostolicae Sedis*²³. W dniu 16.03.1962 r. kardynał Alfredo Ottaviani, prefekt Kongregacji Świętego Oficjum, przedstawił papieżowi Janowi XXIII do akceptacji dokument o tej samej nazwie co dokument z 1922 r., powielający CS, z tym że jego wersja z 1962 r. zawierała dodatek na temat procedur administracyjnych w przypadkach dotyczących zakonników²⁴. Ten dokument miał również charakter tajny i został przesłany do wiadomości biskupów²⁵. *Crimen Sollicitationis*, nawiązujący do przepisów Konstytucji Apostolskiej *Sacramentorum Paenitentiae* z 1741 r. (sankcjonującej grzech solicytacji – nakłaniania w akcie spowiedzi sakramentalnej penitenta do grzechu przeciwko szóstemu przykazaniu), zawiera normy proceduralne dotyczące postępowania w przypadku oskarżeń pod adresem duchownych o przestępstwo solicytacji²⁶. Przepis pkt 72 CS rozszerzał stosowanie procedury również na *crimen pessimum*, jak nazywano homoseksualizm, a w pkt 73 zrównywano z *crimen pessimum*, jeśli chodzi o skutki karne, „każdy obsceniczny zewnętrzny akt, dokonany przez duchownego z małymi dziećmi dowolnej płci lub ze zwierzętami”²⁷. Jakkolwiek niektóre elementy szczegółowej procedury CS, przewidzianej przede wszystkim dla postępowania w sprawach solicytacji, nie mogły być „z natury rzeczy” (przewidywał to pkt 72 CS) aplikowane do postępowań w sprawach wykorzystywania małoletnich, to i tak przedmiotowa

²¹ Nazwa największej i najstarszej dykasterii kurii rzymskiej, w której kompetencji leżą sprawy wykorzystywania seksualnego nieletnich, to od 1542 r. do 1908 r. Święta Kongregacja Rzymskiej i Powszechnej Inkwizycji, od 1908 r. Święta Kongregacja Świętego Oficjum (potocznie: Święte Oficjum), od 1965 r. Święta Kongregacja Doktryny Wiary, a od 2022 r. (po najnowszej reformie kurii rzymskiej) Dykasteria Nauki Wiary (dalej DNW). Por. <https://www.vatican.va/content/romancuria/en/dicasteri/dicastero-dottrina-fede/profilo.html> (dostęp: 28.03.2023 r.). T. Doyle, *The 1922 Instruction and the 1962 Instruction „Crimen Sollicitationis” promulgated by the Vatican*, <http://www.awrsipe.com/doyle/2008/2008-10-03-Commentary-on-1922-and-1962-documents.pdf> (dostęp: 28.03.2023 r.).

²² Por. *Normy Motu Proprio Sacramentorum Sanctitatis Tutela – wprowadzenie historyczne*, https://www.vatican.va/resources/resources_introd-storica_pl.html (dostęp: 1.04.2023 r.).

²³ B. Daly, *The Instruction „Crimen Sollicitationis” on the Crime of Solicitation: Confussion or Cover-up of Paedophilia?*, „The Canonist” 2016/7(1), s. 17–19. Pod nazwą *Acta Apostolicae Sedis* znane są od 29.09.1908 r., gdy zastąpiły wydawane od 1865 r. *Acta Sanctae Sedis* – https://www.vatican.va/archive/ass/index_en.htm (dostęp: 1.04.2023 r.).

²⁴ T. Doyle, *The 1922... Por. Normy Motu Proprio Sacramentorum Sanctitatis Tutela – wprowadzenie historyczne*, https://www.vatican.va/resources/resources_introd-storica_pl.html (dostęp: 1.04.2023 r.).

²⁵ Por. *Normy Motu Proprio Sacramentorum Sanctitatis Tutela – wprowadzenie historyczne*, https://www.vatican.va/resources/resources_introd-storica_pl.html (dostęp: 1.04.2023 r.); B. Daly, *The Instruction...*, s. 14–15.

²⁶ T. Doyle, *The 1922...*

²⁷ Por. *Instruction of the Supreme Sacred Congregation of the Holy Office, addressed to all Patriarchs, Archbishops, Bishops and other local ordinaries „also of the oriental rite” on the manner of proceeding in causes of solicitation*, https://web.archive.org/web/20100325011509/http://www.vatican.va/resources/resources_crimen-sollicitationis-1962_en.html (dostęp: 28.03.2023 r.); wersja w języku oryginalnym: *Crimen Sollicitationis*, <https://www.cbsnews.com/htdocs/pdf/crimenlatinfull.pdf> (dostęp: 29.03.2023 r.); polskie tłumaczenie CS za: D. Kot., <http://www.racionalista.pl/kk.php/s,676> (dostęp: 5.04.2023 r.), używane w artykule po autorskim porównaniu tłumaczenia z oryginałem.

i faktycznie stosowana procedura wydaje się respektować zasady *processus iusti*²⁸. Oceniana z dzisiejszego punktu widzenia procedura, zawarta w CS, spotyka się jednak z zarzutem, że była tajna. Rzeczywiście wszystkie osoby, w jakikolwiek sposób powiązane z trybunałem powoływanym do rozpatrywania przedmiotowych spraw lub z racji swych urzędów zorientowane w sprawie, zobowiązane były do zachowania tzw. tajemnicy Świętego Oficjum, za której złamanie groziła im *ipso facto* najsurowsza z kanonicznych kar – ekskomunika²⁹. Sankcję za złamanie tajemnicy postępowania CS przewidywał również dla obwiniających lub powodów oraz dla świadków³⁰. Obwarowane sankcją grzechu ciężkiego było złamanie sekretu przy oficjalnych powiadomieniach³¹. Sprawy prowadzone według procedury CS miały pozostać „okryte wieczystym milczeniem” również po rozstrzygnięciu i wykonaniu postanowień³². W dniu 6.12.2019 r. ukazała się „Instrukcja o poufności procedur prawnych”, włączona do papieskiego reskryptu z 17.12.2019 r., w której zniesiono tzw. sekret papieski w sprawach postępowań duchownych oskarżonych o wykorzystywanie seksualne małoletnich³³. Wymóg tajności, motywowany „dobrem wspólnym Kościoła”, staje się zrozumiały wobec faktu, że omawiana procedura dotyczyła w pierwszym rzędzie nadużyć w sprawowaniu sakramentu pokuty, a tylko przez analogię miała być stosowana w sprawach wykorzystywania nieletnich i innych wymienionych w pkt 72–73 CS, jak również gdy weźmiemy pod uwagę ówczesny kontekst historyczno-społeczno-prawny³⁴. Jak zauważa Maciej Jońca,

²⁸ Przepisy tego dokumentu szczegółowo regulującego poszczególne etapy procedury, przy uwzględnieniu realiów tamtego czasu, wydają się budować gwarancje procesowe dla stron postępowania. Por. strukturę CS: „Uwagi wstępne” (pkt 1–14), część I „Początkowe doniesienia o przestępstwie” (pkt 15–28), część II: rozdział 1 „Dochodzenie” (pkt 29–41), rozdział 2 „Środki kanoniczne i napomnienie obwinionego” (pkt 42–46), rozdział 3 „Postawienie obwinionego w stan oskarżenia” (pkt 47–54), rozdział 4 „Omówienie sprawy, ostateczny wyrok, apelacja” (pkt 55–60), część III „Kary” (pkt 61–65), część IV „Oficjalne powiadomienia” (pkt 66–70), część V „*Crimen pessimum*” (pkt 71–74).

²⁹ Punkt 11 CS: „(...) *omnes et singuli ad tribunal quomodocumque pertinentes vel propter eorum officium ad rerum notitiam admissi arctissimum secretum, quod secretum Sancti Officii communiter audit, in omnibus et cum omnibus, sub poena excommunicationis latae sententiae, ipso facto et absque alia declaratione incurrendae atque uni personae Summi Pontificis, ad exclusionem etiam Sacrae Poenitentiarie, reservatae, inviolabiliter servare tenentur. Qua quidem lege Ordinarii adstringuntur ipso iure seu vi proprii eorum muneris; ceteri administrati ex iuramento quod semper ante muneris susceptionem praestrare debent; et qui, demum, delegantur, interpellantur, informantur absentes, ex praecepto in litteris delegationis, interpellationis, informationis eis imponendo cum expressa secreti Sancti Officii et supradictae censurae mentione*”.

³⁰ Punkt 13 CS: „*Nuramentum de secreto praestando praestare hisce in causis semper debent etiam accusatores seu denuntiantes et testes; nulli tamen hi subiciuntur censurae, nisi forte aliqua in ipso accusationis, depositionis vel excussionis actu iisdem expresse comminata fuerit. Reus vero gravissime moneatur, ut et ipse cum omnibus, praeterquam cum suo defensore secretum servet, sub poena suspensionis a divinis in casu transgressionis ipso facto incurrendae*”. Punkt 23 CS: „(...) *et antequam dimittatur, deferatur eidem, ut supra, iuramentum de secreto servando, comminata, si opus fuerit, excommunicatione loci Ordinario vel S. Sedi reservata*”.

³¹ Punkt 70 CS: „*Hae omnes officiales communicationes sub secreto Sancti Officii semper faciendae erunt; cumque ad commune Ecclesiae bonum maxime intersint, praeceptum eas faciendi obligat sub gravi*”.

³² Punkt 11 CS: „*Quoniam vero quod in hisce causis tractandis majorem in modum curari et observari debet illud es tut eadem secretissime peragantur et, postquam fuerint definitae et executioni iam traditae, perpetuo silentio premanant (Instr. Sancti Officii, 20 febr. 1867, n. 14)*”.

³³ Instrukcja z 6.12.2019 r., <https://opoka.news/polskie-tlumaczenie-dokumentow-papieskich-nt-zniesienia-sekretu-papieskiego> (dostęp: 29.03.2023 r.).

³⁴ Punkt 70 CS.

„Przez wieki uważano, że dzieciństwo kończy się wtedy, kiedy człowiek jest zdolny do małżeństwa. Wiekiem ofiar przestępstw seksualnych zaczęto się przejmować dopiero w XIX wieku. Terminem *paedophilia erotica* po raz pierwszy posłużył się wiedeński psychiatra Richard von Krafft-Ebing w artykule ogłoszonym w roku 1886”³⁵. Gdy mowa o historii penalizacji wykorzystania seksualnego małoletnich np. na ziemiach polskich, kodeksy karne zaborców ziem polskich wprowadzane sukcesywnie w XIX w., podobnie jak inne europejskie kodeksy karne, penalizowały obcowanie płciowe z nieletnimi³⁶. Tego typu przepisy znalazły się również w kolejnych kodeksach karnych niepodległej Rzeczypospolitej, począwszy od tzw. kodeksu Makarewicza z 1932 r.³⁷ Badacze obyczajowości zaznaczają jednak, że na początku XX w. kwestie związane z życiem seksualnym poddane były społecznemu tabu, a ujawnienie przestępstw seksualnych stygmatyzowało nie tylko sprawców, ale również ofiary³⁸. Rewolucji seksualna lat 60-tych XX w., umożliwiająca swobodną dyskusję na tematy seksualne czy wprost postulująca legalizację pedofilii, zrelatywizowała również społeczne podejście do omawianych kwestii³⁹. Rewolucja ta wpłynęła też na dużą część ekspertów prawa kanonicznego, którzy w okresie między Soborem Watykańskim II w 1965 r. a wydaniem Kodeksu prawa kanonicznego z 1983 r.⁴⁰ różnie definiowali cele kanonicznego prawa karnego, forsując pomysł

³⁵ M. Jońca, *Pedofilia: przestępstwo, którego długo w kodeksie karnym nie było*, „Dziennik. Gazeta Prawna” z 18.06.2021 r., <https://edgp.gazetaprawna.pl/e-wydanie/57993,18-czerwca-2021/72990,Dziennik-Gazeta-Prawna/755587,Przestepstwo-ktorego-dlugo-nie-bylo.html> (dostęp: 23.03.2023 r.). W stworzonym przez Amerykańskie Towarzystwo Psychiatryczne „Podręczniku Diagnostycznym i Statystycznym Chorób Psychiczych (DSM)” termin pedofilia został wprowadzony w pierwszym wydaniu podręcznika (DSM-I) z 1952 r. W Międzynarodowej Klasyfikacji Chorób (ICD) Światowej Organizacji Zdrowia pedofilia została opisana dopiero w dziesiątym wydaniu z 1993 r. Por. American Psychiatric Association Committee on Nomenclature and Statistics, *Diagnostic and statistical manual of mental disorders*, Washington 1952, s. 39. W obowiązującym Kodeksie prawa kanonicznego (mowa o: *Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus* (25.01.1983), „Acta Apostolicae Sedis” 1983/75, pars II, s. 1-137, edycja polska: *Kodeks Prawa Kanonicznego promulgowany przez papieża Jana Pawła II 25 stycznia 1983 r.*, Poznań 1983; obecnie obowiązuje edycja stan prawny na dzień 18.05.2022 r. – dalej KPK), chociaż możliwość zawarcia małżeństwa realnie uzależniona jest od ustawodawstwa państwowego, to za zdolnych zawarcia ważnego małżeństwa pozostają uznani: „mężczyzna przed ukończeniem szesnastego roku życia i kobieta przed ukończeniem czternastego roku” (kan. 1083 § 1 KPK), choć Konferencja biskupów może ustalić wyższy wiek do zawarcia godziwego małżeństwa (kan. 1083 § 2 KPK).

³⁶ J. Dworas-Kulik, *Rys historyczny przestępstwa o charakterze pedofilskim*, „Kwartalnik Prawo-Społeczeństwo-Ekonomia” 2016/1, s. 39-42; kodeks karny rosyjski – art. 513 § 1, art. 515, art. 516 § 1, art. 517, art. 520 § 1, art. 521; kodeks karny Rzeszy Niemieckiej z 15.05.1871 r. – art. 176 ust. 1 i 3, art. 179; austriacka ustawa karna z 27.05.1852 r. – art. 128; kodeks karny portugalski z 1886 r. – art. 391 i 394; holenderski kodeks karny z 1881 r. – art. 244. Por. M. Kubala, *Penalizacja nadużyć seksualnych przeciwko małoletnim w prawie kanonicznym i polskim porządku prawnym*, [w:] *Prawo w służbie ochrony dzieci: ustawodawstwo, praktyka, wyzwania*, red. M. Rożański, Olsztyn 2020, s. 61-76.

³⁷ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z 11.07.1932 r. – Kodeks karny (Dz.U. z 1932 r. Nr 60, poz. 571 ze zm.). M. Mozgawa, M. Budyn-Kulik, *Prawnokarne aspekty pedofilii. Analiza dogmatyczna i wyniki badań empirycznych*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 2006/2, s. 55.

³⁸ A. Prost, G. Vincent, *Historia życia prywatnego*, t. 5, *Od I wojny światowej do naszych czasów*, red. T. Kulak, Wrocław-Warszawa-Kraków 2006.

³⁹ A. Kobyliński, *Odpowiedź Kościoła katolickiego na problem wykorzystania seksualnego osób nieletnich przez duchownych w latach 1984-2022*, „Teologia i Moralność” 2022/17(2), s. 317-330 i 322, <https://doi.org/10.14746/TIM.2022.32.2.18> (dostęp: 8.04.2023 r.).

⁴⁰ Zob. odniesienie bibliograficzne w przypisie 35.

„zdecentralizowanego traktowania przypadków, z uwzględnieniem w większym stopniu władzy i rezeznania biskupów lokalnych. Preferowano «podejście duszpasterskie» w odniesieniu do niewłaściwych zachowań; niektórzy uważali procesy kanoniczne za anachroniczne. Często brał górę «model terapeutyczny» w podejściu do przypadków nieodpowiednich zachowań osób duchownych. Oczekiwano, że biskup będzie w stanie raczej «uzdrowić» niż «karać». Zbyt optymistyczne przekonanie o dobrodziejstwach terapii psychologicznych warunkowało wiele decyzji dotyczących personelu diecezji i instytutów zakonnych, czasem bez należytego brania pod uwagę możliwości recydywy”⁴¹. Oceniający sytuację z perspektywy czasu Benedykt XVI stwierdził wprost, że „kościelne prawo karne funkcjonowało do późnych lat 50-tych; nie było wprawdzie doskonałe (...), ale było stosowane. Jednak od połowy lat 60-tych, przestano je po prostu stosować”⁴². Rzeczywiście po Soborze Watykańskim II, który w przeważającej części pominął problematykę karną, wielu jego interpretatorów obwieszczało rzekomą pastoralną anty-jurydyczność soboru, przeciwstawiającą się prawu, a w szczególności prawu sankcyjnemu, jako obcemu naturze Kościoła. Wielu autorów dostrzegало nieredukowalną antynomię między dobroczynnością a sankcją karną, między represją wobec przestępców a miłosierdziem. Twierdzono, że te instrumenty są reliktem przeszłości konstantyńskiego Kościoła jurydycznego⁴³. Według tego nurtu doktrynalnego wiązało się to również z przewyciężeniem klasycznego schematu kościelnego prawa publicznego, który obejmował również tzw. *potestas coactiva*⁴⁴. W następstwie tego typu rozważań, w ciągu kilkudziesięciu lat, zmniejszyła się liczba zastosowań karnych prawa kanonicznego. Argumentem przeciwko kanonicznemu prawu karnemu miało być jego rzekome mniejsze zaawansowanie w stosunku do prawa świeckiego, w kwestiach takich jak słaba ochrona domniemania niewinności oskarżonego, wybiórcze stosowanie zasady *nullum crimen sine lege* czy zagrożenie dla kontradiktoryjności procesu, wynikające rzekomo z braku klasycznego monteskiuszowskiego rozdziału władzy w Kościele. Gdy wydany został w 1983 r. nowy KPK, choć wielu badaczy z entuzjazmem podkreślało, że instrumenty sankcji i miłosierdzia nigdy nie były ze sobą w konflikcie, a porządek kanoniczny w swojej ewolucji utrzymywał je w doskonałej symbiozie, to KPK określono jako „bardziej pastoralny” w odniesieniu do CIC 1917, a nowe kanoniczne prawo karne (statuowane w VI księdze KPK, o wiele krótszej niż odnośna księga CIC 1917) obciążono zarzutem zbyt małej efektywności, warunkowanej w dużej mierze kodeksowo sankcjonowaną dyskrejonalnością władzy kościelnej⁴⁵.

⁴¹ *Normy Motu Proprio Sacramentorum Sanctitatis Tutela – wprowadzenie historyczne*, https://www.vatican.va/resources/resources_introd-storica_pl.html (dostęp: 1.04.2023 r.).

⁴² Benedykt XVI, *Światłość świata. Papież, Kościół i znaki czasu. Benedykt XVI w rozmowie z Peterem Seewaldem*, Kraków 2011, s. 37.

⁴³ M. Luini, *La Pena nella Chiesa*, Roma 2019.

⁴⁴ M. Ventura, *Pena e penitenza nel diritto canonico postconciliare*, Napoli 1996, pkt 13. Por. V. de Paolis, D. Cito, *Le sanzioni nella Chiesa. Commento al Codice di Diritto Canonico. Libro VI*, Roma 2008, s. 19–22.

⁴⁵ Por. P. Amenta, *La discrezionalità del giudice canonico e la tutela dei diritti del fedele cristiano*, Milano 2005; V. de Paolis, D. Cito, *Le sanzioni...*, s. 33–52.

W KPK wykorzystanie seksualne małoletnich (poniżej 16. roku życia – według pierwotnej wersji) penalizował kan. 1395 § 2⁴⁶, z tym że ze względu na wyżej opisane okoliczności kanon ten zdawał się zrywać z kanoniczną tradycją postrzegania tego typu czynów w kategoriach *delicti* (jak w CIC 1917 w kan. 2359 § 2 czy w CS), ponieważ wg KPK w wersji z 1983 r. kara wymierzana była za *de facto: peccato externo contra sextum Decalogi praeceptum* (po 2021 r. odnośny kan. 1398 § 1 pkt 1 KPK znów używa terminu *delictum*)⁴⁷. Wciąż istniała procedura CS i – jak wykazują badacze – była stosowana w zgłaszanych do Kongregacji Nauki Wiary (choć nielicznych) przypadkach, ale prawo karne z KPK w wersji z 1983 r. było zupełnie inaczej zorientowane niż prawo karne CIC 1917⁴⁸. Wiele przepisów VI księgi KPK było celowo niedookreślonych, bo lepiej – jak wtedy sądzono – pozostawić było poszczególnym biskupom i przełożonym zakonnym możliwość samodzielnego doprecyzowania w ich diecezjach czy wspólnotach zakonnych, kiedy i jak karać swoich podwładnych (w najbardziej odpowiedni sposób)⁴⁹. Skala dyskrecjonalności tych przepisów dawała z jednej strony ogromną władzę przełożonym, a z drugiej strony czyniła ich ofiarami społecznych oczekiwań, według których sprawy nadużyć nigdy nie będą dość gorliwie prowadzone, a wymierzone kary nigdy nie będą dość surowe. Oceniając jednak KPK w wersji z 1983 r., w kontekście zasług dla ścigania opisywanych przestępstw, zauważyć należy często pomijaną (ale długofalowo niezmiernie istotną dla konfiguracji prawnej praw osób fizycznych w Kościele) zmianę, gdy oto w wyniku reformy soborowej również KPK nie używał już pojęcia *subditos*, jak CIC 1917, ale *christifideles*, czym podkreślił prawo wiernych świeckich do dochodzenia i obrony przysługujących im w Kościele uprawnień – na właściwym forum kościelnym, według przepisów prawa⁵⁰.

W następstwie medialnego ujawnienia serii skandali, zapoczątkowanej w 1984 r. procesem ks. Gilberta Gauthe'a i władz diecezji Lafayette, ewidentną stała się konieczność reformy procedury CS, zachowywanej w tego typu spra-

⁴⁶ Kanon 1395 § 2 KPK w wersji z 1983 r.: „*Clericus qui aliter contra sextum Decalogi praeceptum deliquerit, si quidem delictum vi vel minis vel publicae vel cum minore infra aetatem sedecim annorum patratum sit, iustis poenis puniatur, non exclusa, si causa ferat, dimissione e statu clericali*”; edycja polska KPK z 1983 r.: „Duchowny, który w inny sposób wykroczył przeciwko szóstemu przykazaniu Dekalogu (...) z osobą małoletnią poniżej lat szesnastu, powinien być ukarany sprawiedliwymi karami, nie wyłączając w razie potrzeby wydalenia ze stanu duchownego”. Por. V. de Paolis, D. Cito, *Le sanzioni...*, s. 360–361; Á. Marzoa, J. Miras, R. Rodríguez-Ocana [red.], *Commentario exegético al código de derecho canónico*, t. IV/1, Pamplona 2003.

⁴⁷ Kanon 1398 § 1 KPK w wersji z 2022 r.: „(...) *puniatur clericus: 1° qui delictum committit contra sextum Decalogi praeceptum cum minore vel cum persona quae habitualiter usum imperfectum retionis habet vel cui ius parem tutelam agnoscit*”; edycja polska z 2022 r. – kan. 1398 § 1: „(...) powinien być ukarany duchowny: 1° który popełnił przestępstwo przeciwko szóstemu przykazaniu Dekalogu z małoletnim lub z osobą, która na stałe używa rozumu tylko w ograniczonym zakresie, lub z osobą, której prawo przyznaje taką ochronę”.

⁴⁸ *Normy Motu Proprio Sacramentorum Sanctitatis Tutela – wprowadzenie historyczne*, https://www.vatican.va/resources/resources_introd-storica_pl.html (dostęp: 1.04.2023 r.); por. T. Doyle, *The 1922...*

⁴⁹ A. Kobyliński, *Odpowiedź...*, s. 322.

⁵⁰ Kanon 221 KPK; por. kan. 227 KPK; kan. 2195 CIC 1917. Por. G. di Mattia, *Il diritto penale canonico a misura dell'uomo*, „Revista Española de Documentación Científica” 1990/47, s. 646–651.

wach⁵¹. W 1988 r. kardynał Joseph Ratzinger, jako prefekt Kongregacji Nauki Wiary, do której należało rozstrzyganie tych spraw, skierował do Papieskiej Rady ds. Interpretacji Tekstów Prawnych trzy listy, w których postulował wprowadzenie konkretnych narzędzi prawnych do stosowania przez biskupów i przełożonych zakonnych wobec swoich podwładnych dopuszczających się tego rodzaju przestępstw⁵². Oceniając działania Stolicy Apostolskiej, podejmowane w latach 80-tych i 90-tych XX w., należy też wspomnieć (oprócz inicjatyw kardynała J. Ratzingera), że Stolica Apostolska, która za pontyfikatu Jana Pawła II wprowadzana była konsekwentnie do dyskursu międzynarodowego na forum różnych organizacji ochrony praw człowieka, przystąpiła w kwietniu 1990 r. do Konwencji o prawach dziecka (przyjętej przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych 20.11.1989 r.), a później, 22.12.2002 r., przystąpiła do Konwencji w sprawie zakazu stosowaniu tortur oraz innego okrutnego, niehumanitarnego lub poniżającego traktowania albo karania (przyjętej przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych 10.12.1984 r.)⁵³. W dniu 25.02.2014 r. Komitet Praw Dziecka ONZ wydał krytyczne końcowe uwagi do raportu Stolicy Apostolskiej z wykonywania postanowień Konwencji o prawach dziecka, rekomendując w nich przeprowadzenie przez Stolicę Apostolską dokładnej oceny polityki i procedur stosowanych w takich przypadkach oraz zgłaszania ich odpowiednim służbom i podawania do wiadomości publicznej. Stolica Apostolska, odnosząc się do uwag Komitetu Praw Dziecka w komentarzu z 23.09.2014 r. (N. 11399/2014), podkreśliła swoje zaangażowanie w obronę praw dziecka, czego wyrazem było m.in. powołanie w 2014 r. Komisji ds. Ochrony Małoletnich, zapowiadane już w 2013 r.⁵⁴ Argumentacja Stolicy Apostolskiej,

⁵¹ W 1983 r. biskup diecezji Lafayette w USA po stwierdzeniu faktu molestowania 9 nieletnich przez księdza tej diecezji G. Gauthe'a skierował go na terapię psychologiczną i zawarł z rodzicami 9 nieletnich ofiar tajną ugodę. Rodzice jednej z ofiar odstąpili od tej ugody i upublicznili sprawę, w wyniku czego ks. G. Gauthe, jako pierwszy ksiądz w USA, został skazany na 20 lat więzienia za molestowanie dzieci i karnie przeniesiony przez władze kościelne do stanu świeckiego. Rodzina ofiary oskarżyła o zaniechania również władze diecezji. A. Kobyliński, *Odpowiedź...*, s. 319.

⁵² A. Kobyliński, *Odpowiedź...*, s. 322.

⁵³ Konwencja o prawach dziecka, jako dokument o charakterze traktatowym, stanowi część korpusu najważniejszych traktatowych dokumentów Organizacji Narodów Zjednoczonych (dalej ONZ) (takich jak Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych otwarty do podpisu w Nowym Jorku 16.12.1966 r. czy Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych otwarty do podpisu w Nowym Jorku 19.12.1966 r.), których efektywność w budowaniu systemu kontroli polega na możliwości powoływania na podstawie ich postanowień tzw. ciał traktatowych („*treaty monitoring bodies*”), czyli komitetów, których zadaniem jest monitorowanie przestrzegania przez państwa postanowień poszczególnych paktów i konwencji, w powszechnym systemie ochrony praw człowieka ONZ. Por. H. Suchocka, *Działania papieża oraz Stolicy Apostolskiej na rzecz ochrony osób małoletnich*, [w:] *Prawa dziecka: perspektywa Kościoła*, red. P. Kroczyk, Kraków 2015, s. 176-177; por. *Współpraca w ramach systemu Narodów Zjednoczonych*, <https://arch-bip.ms.gov.pl/pl/prawa-czlowieka/onz-i-prawa-czlowieka/wspolpraca-w-ramach-systemu-onz/> (dostęp: 10.04.2023 r.); J. Krzywkowska, M. Kubala, *Stolica Apostolska i prawo kanoniczne w obronie rodziny i jej praw*, „Polski Rocznik Praw Człowieka i Prawa Humanitarnego” 2016/7, s. 137-157.

⁵⁴ Komisja ds. Ochrony Małoletnich, której utworzenie zapowiedziano już 5.12.2013 r., a którą utworzono 22.03.2014 r., ma za zadanie wspierać programy zapobiegające pedofilii i troszczące się o ofiary, w odróżnieniu od Dykasterii Nauki Wiary karnie rozliczającej przestępstwa wykorzystywania seksualnego małoletnich przez duchownych; por. <https://www.vatican.va/content/romancuria/it/pontificie-commissioni/pontificia-commissione-per-la-tutela-dei-minori.index.html> (dostęp: 1.04.2023 r.); por. G. Kühn, *Stolica Apostolska wobec wykorzystania dzieci – uzupełnienie raportu CRIN*, „Dziecko Krzywdzone. Teoria, badania, praktyka” 2015/13(4), s. 151-152.

w odpowiedzi na uwagi Komitetu Praw Dziecka, została wzięta pod uwagę przez Komitet Przeciwko Torturom ONZ, który przedstawiając z kolei końcowe uwagi do raportu Stolicy Apostolskiej, dotyczącego wykonywania postanowień Konwencji w sprawie zakazu stosowaniu tortur oraz innego okrutnego, niehumanitarnego lub poniżającego traktowania albo karania, dostrzegł wysiłki podjęte przez Stolicę Apostolską i państwo Watykan w celu ochrony małoletnich przed wykorzystywaniem seksualnym. Zwrócono jednak uwagę na potrzebę doprecyzowania zakresu kompetencji Komisji ds. Ochrony Małoletnich oraz na możliwość podawania przez nią do wiadomości publicznej wyników jej działalności i konieczności zobowiązań odpowiednich władz do podejmowania szybkich działań zaradczych⁵⁵. Jak zostanie wykazane w dalszej części pracy, wszystkie te zalecenia zostały wykonane.

W 2001 r. CS została zastąpiona *Sacramentorum Sanctitatis Tutela*, wydanym *motu proprio* przez Jana Pawła II, wraz z normami materialnymi i proceduralnymi, w których przestępstwa seksualne duchownych wobec małoletnich do 18. roku życia umieszczone zostały pośród *delicta graviora* (najcięższych przestępstw) przeciwko wierze i sakramentom⁵⁶. Gdy w 2009 r. na niespotykaną wcześniej skalę zaczęto ujawniać przypadki tych przestępstw w kolejnych krajach, papież Benedykt XVI podjął decyzję o potrzebie reformy kanonicznego prawa karnego i w 2010 r. znowelizował normy *Sacramentorum Sanctitatis Tutela* w celu zapewnienia większej efektywności i transparentności całej procedury⁵⁷. Drobnymi modyfikacjami w *Sacramentorum Sanctitatis Tutela* dokonał papież Franciszek w 2019 r.⁵⁸, a na mocy *Rescriptum ex Audientia* z 11.10.2021 r. dokonał kolejnej nowelizacji tych norm, które w tej wersji obowiązują od 8.12.2021 r. (dalej SST)⁵⁹. Omawiane w niniejszej pracy przestępstwa statuuje art. 6 SST, jako przestępstwa przeciw obyczajom, definiując: „(1°) przestępstwo przeciw szóstemu przykazaniu Dekalogu, popełnione przez duchownego z małoletnim poniżej osiemnastego roku życia lub z osobą, która trwale jest niezdolna posługiwać się rozumem (...), (2°) nabywanie, przechowywanie

⁵⁵ Por. Committee against Torture, *Concluding observations on the initial report of the Holy See Adopted by the Committee at its fifty-second session (28 April to 23 May 2014)*, <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G14/054/05/PDF/G1405405.pdf?OpenElement> (dostęp: 10.04.2023 r.); G. Kühn, *Stolica...*, s. 152; H. Suchocka, *Działania...* [w:] *Prawa...*, s. 176.

⁵⁶ Johannes Paulus II, *Litterae apostolicae motu proprio datae quibus Normae de gravioribus delictis Congregationi pro Doctrina Fidei reservatis promulgantur Sacramentorum sanctitatis tutela (30.03.2001)*, „Acta Apostolicae Sedis” 2001/93, s. 737–739.

⁵⁷ Congregatio pro Doctrina Fidei, *Normae de gravioribus delictis (21.05.2010)*, „Acta Apostolicae Sedis” 2010/102, s. 419–434.

⁵⁸ *Rescriptum ex Audientia SS.mi (3.12.2019)*, https://www.vatican.va/roman_curia/secretariat_state/2019/documents/rc-seg-st-20191203_rescriptum_it.html (dostęp: 8.04.2023 r.). *Rescriptum ex Audientia SS.mi (06.12.2019)*, https://www.vatican.va/roman_curia/secretariat_state/2019/documents/rc-seg-st-20191206_rescriptum_en.html (dostęp: 8.04.2023 r.). Por. P. Fialek, *Troska Kościoła wobec ofiar wykorzystania seksualnego spowodowanego przez duchownych – kontekst kanoniczny i psychologiczny*, „Kościół i Prawo” 2020/9(2), s. 140, <https://doi.org/10.18290/kip2092-10> (dostęp: 8.04.2023 r.).

⁵⁹ *Rescriptum ex audientia SS.mi (11.10.2021)*, https://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/documents/rc_con_cfaith_doc_20211011_rescriptum-delittiservati-cfaith_la.html (dostęp: 4.04.2023 r.); *Normae de delictis congregationi pro Doctrina Fidei Reservatis (11.10.2021)*, https://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/documents/rc_con_cfaith_doc_20211011_norme-delittiservati-cfaith_la.html (dostęp: 4.04.2023 r.).

lub rozpowszechnianie, w celach lubieżnych lub dla zysku, materiałów pornograficznych przedstawiających małoletnich poniżej osiemnastego roku życia, przez duchownego w jakikolwiek sposób i za pomocą jakiegokolwiek urządzenia". Definicja została włączona do kanonu 1398 (w § 1 pkt 1° i 3°) stanowiącego część znowelizowanej księgi VI KPK, której przepisy weszły w życie również 8.12.2021 r.⁶⁰ Obecny kan. 1398 w § 1 pkt 2° definiuje jeszcze przestępstwo: „uwodzenia albo nakłaniania małoletniego albo osoby, której prawo przyznaje taką samą ochronę, do ukazywania się w sposób pornograficzny lub do uczestniczenia w rzeczywistych bądź symulowanych przedstawieniach pornograficznych". Warto zauważyć, że przestępstwa statutowane są obecnie w kan. 1398 KPK, znajdującym się w księdze VI w części II w tytule VI „Przestępstwa przeciwko życiu, godności i wolności człowieka", i zostały wydzielone spośród innych przestępstw przeciw szóstemu przykazaniu, które podobnie jak KPK w wersji z 1983 r. (choć i tu nastąpiły pewne rozwinięcia) statutowane były w kan. 1395, w tytule V „Przestępstwa przeciwko specjalnym obowiązkom". Jest to świadectwo ogromnej zmiany w postrzeganiu przemocy seksualnej wobec małoletnich przez ustawodawcę kościelnego, bo tytuł VI w księdze VI w części II KPK, obok wspomnianych przestępstw, statuuje tylko najcięższe kanonicznie przestępstwa: zabójstwa, podstępne porwania czy zatrzymania człowieka lub okaleczenia, czy poważnego zranienia oraz aborcji⁶¹. O zmianie tego podejścia świadczą również, poprzedzające ostatnią reformę przepisów SST oraz księgi VI KPK, dwa listy apostolskie w formie *motu proprio*: *Come una madre amorevole* z 2016 r.⁶², regulujący procedurę usunięcia z urzędu przełożonych, którzy zostaną uznani winnymi zaniedbań w ochronie małoletnich, oraz *Vos estis lux mundi* z 2019 r. (obowiązujący od 30.04.2023 r. *ad experimentum* w wersji opublikowanej z 25.03.2023 r., uzgadniającej brzmienie przepisów *Vos estis lux mundi* ze zreformowanymi przepisami VI księgi KPK i SST), określający procedurę stosowaną w przypadku zawiadomień o ściganych przestępstwach przeciwko szóstemu przykazaniu albo o „działaniach lub zaniechaniach mających na celu zakłócenie lub obejście dochodzeń cywilnych lub dochodzenia kanonicznych, administracyjnych lub karnych" dotyczących tego typu przestępstw⁶³. W interpretacji obowiązujących przepisów pomaga też wydane w 2020 r. (bieżąca wersja jest z 2022 r.)

⁶⁰ Franciscus PP., *Constitutio apostolica Pascite Gregem Dei qua Liber VI Codicis Iuris Canonici reformatur* (25.05.2021), https://www.vatican.va/content/francesco/la/apost_constitutions/documents/papa-francesco_costituzione-ap_20210523_pascite-gregem-dei.html (dostęp: 8.04.2023 r.).

⁶¹ Por. kan. 1397 § 1–3 KPK w wersji z 2021 r.

⁶² Franciscus PP., *Litterae apostolicae motu proprio datae Come una madre amorevole* (04.06.2016), „Acta Apostolicae Sedis" 2016/108, s. 715–717; zaniechania hierarchów w ochronie małoletnich uznał papież za „poważne przyczyny", uzasadniające usunięcie z urzędu według kan. 193 § 1. Zob. M. Przciszewski, *Counterting Sexual Abuse in the Catholic Church: the System in Poland*, „The Person and the Challenges" 2022/12(1), s. 148, <https://doi.org/10.15633/pch.4239> (dostęp: 8.04.2023 r.).

⁶³ Franciscus PP., *Lettera apostolica in forma di motu proprio Vos estis lux mundi* (07.05.2019), https://www.vatican.va/content/francesco/pl/motu_proprio/documents/papa-francesco-motu-proprio-20190507_vos-estis-lux-mundi.html (dostęp: 5.04.2023 r.) – dalej VELM 2019; https://www.vatican.va/content/francesco/it/motu_proprio/documents/20230325-motu-proprio-vos-estis-lux-mundi-aggiornato.html (dostęp: 6.04.2023 r.) – dalej VELM 2023. Artykuł 1 § 1 VELM 2019 i 2023. Zob. P. Fiałek, *Troska...*, s. 144.

Vademecum, które wypełniając wyznaczone zadanie „lepszego objaśniania toku postępowania”, stanowi obecnie powszechnie dostępne kompendium dokładnie wyjaśniające poszczególne etapy procedury (choć w świetle ostatniej nowelizacji VELM 2023 również ono wymaga drobnych aktualizacji)⁶⁴.

3. Efektywność procedury – rewindykacja praw pokrzywdzonych, w kontekście realizacji praw procesowych oskarżonych i zakresu odpowiedzialności przełożonych

Jeśli chodzi o prawa ofiar przestępstw, istotną zmianą, jaką przynosiły normy SST z 2001 r., było podniesienie granicy wieku osób uznawanych za małoletnie z 16 (jak w CS i w kan. 1395 § 2 KPK w wersji z 1983 r.) do 18 lat oraz zrównanie z nimi w SST osób (od 2021 r. również w kan. 1398 KPK), które trwale nie są zdolne posługiwać się rozumem⁶⁵. Choć w USA (w 1994 r.) czy w Irlandii (w 1996 r.) granica wieku została również podniesiona do 18 lat, to rozwiązanie przyjęte w SST wyróżnia się surowością na tle rozwiązań przyjętych w większości krajowych systemów karnych, gdzie – podobnie jak w polskim Kodeksie karnym⁶⁶ – granica wieku ofiary wynosi 15 lat, a granica wieku uznawanych za ofiary osób utrwalanych na materiałach pornograficznych wynosi 18 lat⁶⁷.

Według VELM ścigane ma być podejrzenie popełnienia przestępstw przeciwko szóstemu przykazaniu nie tylko przez duchownego (jak w kan. 1395 § 1 KPK w wersji z 1983 r. i w art. 6 § 1 SST), ale i przez członka instytutu życia konsekrowanego czy stowarzyszeń życia apostołskiego⁶⁸.

Zasługą VELM 2019 było urzędowe doprecyzowanie pojęć (np. „wykorzystanie seksualne” czy „pornografia”) oraz to, że ochroną objęto nie tylko osoby małoletnie czy niezdolne posługiwać się rozumem (jak w art. 6 § 1 SST), lecz także „dorosłe osoby bezradne”⁶⁹. Owa bezradność definiowana jest w VELM szerzej niż w SST i KPK, dlatego sprawy seksualnego wykorzystania osób zdefiniowanych jako bezradne w VELM, a które nie mogą być uznawane za takie według przepisów SST, nie będą podlegać kompetencji Dykasterii Nauki Wiary, ale innym kompetentnym

⁶⁴ Z tego powodu autor niniejszej pracy koncentruje się tylko na omówieniu wybranych zagadnień proceduralnych służących realizacji założonych celów badawczych. Obecna wersja dokumentu z 5.06.2022 r.: Dykasteria Nauki Wiary, *Vademecum dotyczące wybranych kwestii proceduralnych w zakresie postępowania w przypadkach nadużyć seksualnych popełnianych przez duchownych wobec małoletnich*, wersja 2.0, https://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/ddf/rc_ddf_doc_20220605_vademecum-casi-abuso-2.0_pl.html (dostęp: 4.04.2023 r.) – dalej *Vademecum*.

⁶⁵ Punkt 3 *Vademecum*.

⁶⁶ Ustawa z 6.06.1997 r. – Kodeks karny (tekst jedn.: Dz.U. z 2024 r. poz. 17) – dalej k.k.

⁶⁷ Por. punkt 3 *Vademecum*. Por. w polskim stanie prawnym przed 1.10.2023 r.: art. 197 § 3 pkt 2, art. 197 § 4 k.k.; od 1.10.2023 r.: art. 200, art. 200a § 1, art. 200a § 2, art. 202 § 3, 4a, 4c k.k.

⁶⁸ Artykuł 1 § 1 VELM 2019.

⁶⁹ Definicja „dorosłej osoby bezradnej” w art. 1 § 2 VELM 2023: „każda osoba znajdująca się w stanie niedoślewstwa, upośledzenia fizycznego lub umysłowego albo pozbawienia wolności osobistej, które faktycznie, nawet sporadycznie, ograniczają jej zdolność rozumienia lub przeciwstawienia się przestępstwu” (tłumaczenie – M.K.).

dykasteriom⁷⁰. Również katalog przestępstw przeciwko szóstemu przykazaniu jest szerszy w art. 1 § 1 VELM 2023 niż w art. 6 SST, a zatem niektóre z tych przestępstw, podobnie jak w przypadku kategorii ofiar, zastrzeżone będą innym dykasteriom niż DNW⁷¹.

Istotną kategorię przestępstw przeciwko szóstemu przykazaniu stanowią przestępstwa polegające na nabywaniu, przechowywaniu lub rozpowszechnianiu w celach lubieżnych pornografii z udziałem małoletnich poniżej 14. roku życia, a od 2021 r. poniżej 18. roku życia, które zostały po raz pierwszy zdefiniowane w SST z 2010 r. (od 2019 r. w art. 1 § 1 lit. a tiret iii VELM, a od 2021 r. w kan. 1398 § 1 pkt 3° KPK)⁷². Abstrahując od szeregu zmian kompetencji śledczych poszczególnych dykasterii kurii rzymskiej w ich rozliczaniu, w doktrynie wskazuje się, że o ile przestępstwa te w ich obecnym brzmieniu ścigane są od 21.05.2010 r., o tyle jedno z nich – wytwarzania materiałów pornograficznych z udziałem osób małoletnich – należy uznać za spełniające przesłanki przestępstwa przeciwko szóstemu przykazaniu, które jako takie stanowiło czyn karalny również przed 21.05.2010 r.⁷³

Istotną rolę w poprawie ochrony praw ofiar miało szczegółowe określenie wymagań względem przełożonego, który gdy tylko poweźmie wiadomość o przestępstwie (*notitia criminis*), po przeprowadzeniu dochodzenia wstępnego, ma powiadomić DNW, która „jeśli nie zastrzeżę sobie sprawy z powodu szczególnych okoliczności, zleca ordynariuszowi lub hierarsze dalsze postępowanie”⁷⁴. Już w 1922 r. pkt 66 CS nakładał na ordynariusza obowiązek powiadomienia Świętego Oficjum „natychmiast po otrzymaniu doniesienia o przestępstwie”, ale w pkt 70 CS zaniedbanie tego obowiązku było objęte sankcją grzechu ciężkiego, podczas gdy obecnie grozi usunięciem z urzędu⁷⁵. Do długiej listy kategorii przełożonych wymienionych w art. 6 VELM 2019, którzy mogą być rozliczani według przepisów VELM (za zaniechania lub własne przestępstwa

⁷⁰ Por. pkt 5 *Vademecum*, art. 7 § 1 VELM 2023. Wymieniane są: Dykasteria ds. Kościołów Wschodnich, Dykasteria ds. Biskupów, Dykasteria ds. Ewangelizacji, Dykasteria ds. Duchowieństwa, Dykasteria ds. Instytutów Życia Konsekrowanego i Stowarzyszeń Życia Apostolskiego, Dykasteria ds. Świeckich Rodziny i Życia. Mając na uwadze zakres tematyczny niniejszego artykułu, autor nie omawia szerzej tej kwestii.

⁷¹ Artykuł 1 § 1 lit. a VELM 2023: „(i) przestępstwo przeciwko szóstemu przykazaniu Dekalogu popełnione z użyciem przemocy lub groźby albo przez nadużycie władzy, albo w celu zmuszenia kogoś do wykonania lub poddania się czynnościom seksualnym; (ii) przestępstwo przeciwko szóstemu przykazaniu Dekalogu popełnione wobec małoletniego lub osoby, która w sposób zwyczajowo niedoskonały posługuje się rozumem, lub wobec bezbronnej osoby dorosłej; (iii) niemoralne nabywanie, przechowywanie, wystawianie lub rozpowszechnianie, w jakikolwiek sposób i za pomocą jakichkolwiek środków, pornograficznych obrazów osób małoletnich lub osób, które zazwyczaj mają niedoskonałą zdolność posługiwania się rozumem; (iiii) werbowanie lub nakłanianie małoletniego lub osoby mającej nawykowo problemy z używaniem rozumu lub osoby dorosłej wymagającej szczególnej opieki do pokazywania zdjęć pornograficznych lub do udziału w rzeczywistych lub symulowanych wystawach pornograficznych”.

⁷² Artykuł 6 § 1 pkt 2° SST w wersji z 2010 r.

⁷³ Por. pkt 6–7 *Vademecum*.

⁷⁴ Artykuł 10 SST. Por. kan. 1717 § 1 KPK, kan. 1468 KKKW; art. 3 VELM 2019 i 2023. O przebiegu dochodzenia wstępnego: pkt 32–75 *Vademecum*. Potwierdzenie DNW należy wysłać czasami również do innych dykasterii: gdy duchowny jest zakonnikiem – do Dykasterii ds. Instytutów Życia Konsekrowanego i Stowarzyszeń Życia Apostolskiego; gdy należy do Kościoła wschodniego – do Dykasterii ds. Kościołów Wschodnich; gdy należy do terytorium podległego Dykasterii ds. Ewangelizacji Narodów – do tej Dykasterii. Punkt 76 *Vademecum*. Por. art. 13 VELM 2023.

⁷⁵ Artykuł 1 *Come una madre amorevole*.

przeciw szóstemu przykazaniu w rozumieniu VELM), dodano w 2023 r. „wiernych świeckich, którzy są lub byli moderatorami międzynarodowych stowarzyszeń wiernych uznanych lub erygowanych przez Stolicę Apostolską, za czyny popełnione w czasie, gdy sprawowali władzę”⁷⁶. Jest to istotna zmiana, pokazująca, że odpowiedzialność za zaniedbania w wyjaśnianiu tych spraw spada w Kościele katolickim nie tylko na duchownych i zakonników, ale również na przełożonych świeckich.

Istotnym rozwiązaniem – znanym w prawie międzynarodowym publicznym⁷⁷, choć raczej niestosowanym w krajowych systemach karnych w odniesieniu do przestępstwa pedofilii⁷⁸ – wzmacniającym niewątpliwie ochronę procesową praw poszkodowanych jest kanonicznie nakładany na ordynariusza lub hierarchę obowiązek wszczęcia procedury, także w przypadkach objętych przedawnieniem⁷⁹, ze względu na to, że DNW „ma prawo uchylić przedawnienia w odniesieniu do przestępstw jej zastrzeżonych, nawet jeśli chodzi o przestępstwa popełnione przed wejściem w życie niniejszych norm”⁸⁰.

Vademecum czy VELM zawierają wiele precyzyjnych wskazań odnośnie do obowiązku denuncjacji ze strony przełożonego, z których najważniejsze wydają się dwie zasady: przestrzegania ustawodawstwa danego kraju oraz uszanowania woli domniemanej ofiary⁸¹. Przepisy VELM i wskazania *Vademecum* akcentują potrzebę ochrony osób zgłaszających przestępstwo oraz domniemanych ofiar i ich rodzin, podczas gdy odnośnie do osób podejrzanych ograniczają się do lakonicznych wskazań gwarancji dotyczących domniemania niewinności⁸². Zrozumiała gwarancja dla domniemanej ofiary, by mogła ona mówić o swojej krzywdzie, często niestety staje w opozycji do prawa ochrony dobrego imienia obwinionego czy oskarżonego, który – choć teoretycznie istnieje domniemanie niewinności – w praktyce jest stygmatyzowany od momentu obwinienia w swoim środowisku i w zasadzie skazywany przez opinię publiczną. Przypadki znane autorowi niniejszego artykułu z własnej praktyki sądowej dowodzą,

⁷⁶ Artykuł 6 VELM 2023. Szczegółowe określenie kompetencji odnośnie do poszczególnych kategorii przełożonych: art. 7–12 VELM 2023.

⁷⁷ Por. np. Konwencja o niestosowaniu przedawnienia wobec zbrodni wojennych i zbrodni przeciwko ludzkości, przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne ONZ 26.11.1968 r. (Dz.U. z 1970 r. Nr 26, poz. 208).

⁷⁸ Por. K. Basik, *Przedawnienie w prawie karnym w systemie kontynentalnym i anglosaskim*, Warszawa 2014, s. 58–59, 123–529, 715–743.

⁷⁹ Kanon 1362 § 1 pkt 2° KPK w wersji z 2021 r.

⁸⁰ Artykuł 8 § 3 SST. Por. kan. 1362 § 1 pkt 1° KPK w wersji z 2021 r., pkt 28 *Vademecum*; por. D. Borek, *Przedawnienie skarg i działań z tytułu naruszeń będących przestępstwami kanonicznymi*, „Prawo kanoniczne” 2019/62(3), s. 77–81, <https://doi.org/10.21697/pk.2019.62.3.03> (dostęp: 8.04.2023 r.).

⁸¹ Punkt 48 *Vademecum*. W Polsce od czasu nowelizacji Kodeksu karnego (ustawą z 23.03.2017 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny, ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich oraz ustawy – Kodeks postępowania karnego [Dz.U. z 2017 r. poz. 773]), która weszła w życie 13.07.2017 r., obowiązek denuncjacji najcięższych czynów zabronionych, statutowany w art. 240 k.k., rozszerzono o przestępstwo pedofilii, przy uszanowaniu ustawowej ochrony tajemnicy spowiedzi (por. art. 178 pkt 2 ustawy z 6.06.1997 r. – Kodeks postępowania karnego [tekst jedn.: Dz.U. z 2024 r. poz. 37 ze zm.]). Por. D. Borek, *Obowiązek powiadomienia o przestępstwie w prawie i praktyce Kościoła*, „Annales Canonici” 2022/18(1), s. 35–36, <https://doi.org/10.15633/ac.18101> (dostęp: 8.04.2023 r.); A. Wilk, *Prawne i kryminologiczne aspekty przestępczości seksualnej duchownych*, „Problemy Prawa Karnego” 2022/6(1), s. 15–17, <https://doi.org/10.31261/PPK.2022.06.01.01> (dostęp: 8.04.2023 r.).

⁸² Artykuły 4–5 VELM 2023 i pkt 55–58 *Vademecum*. Por. art. 13 § 7–8 VELM 2023 i pkt 47 *Vademecum*.

że domniemanie niewinności na etapie dochodzenia wstępnego czy samego procesu to często fikcja, a po ewentualnym uniewinnieniu stygmatyzacja często nie ustaje. Dodatkowo sytuację procesową obwinionego, a później oskarżonego, pogarszają zbyt dyskrejonalne przepisy, dotyczące stosowania środków zapobiegawczych, jakie już na etapie dochodzenia wstępnego należy wobec niego zastosować⁸³. Kolejne pytanie w kontekście realizacji praw oskarżonego dotyczy wyboru trybu postępowania karnego, dla wyjaśnienia przedmiotowych spraw. Prawo kanoniczne przewiduje (w zależności od przypadku): sądowy proces karny, pozasądowy proces karny (potocznie: proces administracyjny czy karno-administracyjny), procedurę na mocy art. 26 SST⁸⁴. W praktyce DNW, powierzając wyjaśnienie sprawy ordynariuszowi, wskazuje najczęściej tryb pozasądowego procesu karnego. Budzi to szereg wątpliwości w doktrynie, bo – jak zauważał Joaquín Llobel – jakkolwiek kanonicznie tradycyjna jedność władzy w Kościele⁸⁵ pozwala usprawiedliwić „administratywizację” procesu karnego, to jest to możliwe tylko pod warunkiem, że oskarżony ma realne prawo zapoznania się z wszystkimi dowodami i ich zakwestionowania z pomocą wyznaczonego adwokata, zarówno gdy postępowanie toczy się w diecezji, jak i gdy toczy się we właściwej dykasterii kurii rzymskiej⁸⁶. Nie wystarczy, że przepisy ogólnie określają prawo do obrony, bo procedura musi wskazywać konkretne sposoby dla zagwarantowania wykonania tego prawa, „zarówno na korzyść oskarżonego i jego adwokata, jak i przez organ «drugiej instancji»”; procedura karno-administracyjna implikuje natomiast „nieuniknioną koincydencję, pomiędzy tym, kto decyduje o rozpoczęciu takiego postępowania, a tym, kto wydaje decyzję w «pierwszej instancji». Tożsamość ta zagraża bezstronności formalnej i jest zasadniczym elementem odróżniającym procedurę administracyjną od procesu sądowego”⁸⁷. Z tego powodu w kanonicznym porządku prawnym powinno się ograniczać stosowanie procedury administracyjnej, zwłaszcza że procedura ta przewiduje karę „wieczystą” usunięcia ze stanu duchownego.

W kontekście sytuacji procesowej oskarżonego na uwagę zasługują też możliwe rozstrzygnięcia w procesie karnym, czy to sądowym, czy pozasądowym, w którym obok klasycznego (znanego we wszystkich systemach karnych) skazania (*constat*) czy uniewinnienia (*constat de non*) możliwe jest również uwolnienie (*non constat*) – rozwiązanie wybierane, gdy „nie jest możliwe uzyskanie moralnej pewności co do winy oskarżonego z uwagi na brak dowodów, ich niewystarczalność lub sprzeczność odnośnie do zaistnienia czynu, popełnienia go przez oskarżonego, lub uznania, że został on popełniony przez osobę niepoczytalną”⁸⁸. Wybór rozwiązania *non constat*

⁸³ Por. art. 17 VELM 2023, por. kan. 49 w zw. z kan. 1319 KPK w wersji z 2021 r. oraz kan. 1406 w zw. z kan. 1510 KKKW; por. pkt 58, 61–65, 76–81 *Vademecum*.

⁸⁴ Por. pkt 85 *Vademecum*.

⁸⁵ Por. kan. 368, 129–144 KPK.

⁸⁶ J. Llobell, *Giusto processo e „amministrativizzazione” della procedura penale canonica*, „Stato, Chiese e pluralismo confessionale. Rivista telematica” 2019/14, s. 59, <https://doi.org/10.13130/1971-8543/11550> (dostęp: 8.04.2023 r.).

⁸⁷ J. Llobell, *Giusto...*, s. 59, 34–37. Por. pkt 91–129, 142–149 *Vademecum*. Por. też wskazania dotyczące pozasądowego procesu karnego według KKKW i według pkt 130–141 *Vademecum*.

⁸⁸ Punkt 84 *Vademecum*.

w dekrete sądowym, gdy *fumus delictis* zostało jedynie uprawdopodobnione, ale nie zostało udowodnione, może dać częściową satysfakcję oskarżycielom, jednak na pewno uniemożliwia pełne oczyszczenie z zarzutów oskarżonemu, który może co prawda wrócić do swojej posługi (choć często z wpisanymi w dekrete ograniczeniami), lecz na zawsze pozostanie już na nim stygmat sprawcy, a ewentualne dochodzenie przez niego sprawiedliwości od osób niesłusznie go pomawiających będzie karkołomne ze względu na wymienione w *Vademecum* motywy wydania takiej decyzji, czyli nawet gdyby wykazano na etapie instrukcji sprawy sprzeczność zeznań osób pomawiających⁸⁹.

Odnosnie do sytuacji przełożonych, którym system prawny powinien dawać pewność, że w przypadku zastosowania procedury nie będą narażeni na zarzut zaniedbania czy współodpowiedzialności, należy zauważyć, iż w obecnym stanie prawnym (zwłaszcza od 30.04.2023 r.) pewność prawna analizowanej procedury została niewątpliwie wzmocniona. Pomaga zwłaszcza, realizowany od kilku lat na całym świecie, wymóg tworzenia na poziomie Kościołów partykularnych „stabilnych systemów” (jak w VELM 2019) czy „organów i biur” (jak w VELM 2023), które sprawiają, że ochrona małoletnich staje się systemowa i powszechna⁹⁰. W przypadku postępowań prowadzonych na podstawie SST pewność tę wzmocnia również fachowa pomoc konsultacyjna, oferowana ordynariuszom czy hierarchom przez DNW na każdym etapie postępowania, czy wprost sformułowany prawnie wymóg zgłaszania i konsultowania z DNW poszczególnych kroków podejmowanych na poszczególnych etapach procedury⁹¹. Dają się jednak zweryfikować niedostatki jurydyczne obowiązującej procedury, zwłaszcza w momencie określania kary albo ograniczeń, gdy w procesie zapada decyzja *constat* albo *non constat*. Brak taksatywnie wymienionych możliwości w tym zakresie wciąż naraża przełożonego na zarzucanie mu przez opinię publiczną czy samą DNW, że zrobił za mało lub jego osąd nie był dostatecznie surowy. Doprecyzowanie procedury w tym zakresie może wpłynąć na bardziej pozytywny jej odbiór przez przedstawicieli doktryny karnistycznej w krajach *continental law*, którzy w odróżnieniu od dość jednomyślnie orientującej się doktryny *common law* są podzieleni, jeżeli chodzi o ocenę zakresu odpowiedzialności cywilnej i karnej przełożonych kościelnych za przestępstwa seksualne wobec małoletnich popełniane przez ich podwładnych⁹².

4. Podsumowanie

Na podstawie przeprowadzonych analiz uprawnionym wydaje się wniosek, że prawo kanoniczne reagowało na dramatyczny problem wykorzystywania seksualnego małoletnich w Kościele katolickim, a stopień jurydycznego zaawansowania tej procedury

⁸⁹ Por. pkt 84 *Vademecum*.

⁹⁰ Por. art. 2 VELM 2023.

⁹¹ Por. pkt 19, 23, 24, 26, 36, 69, 70, 74, 75, 76, 77, 88, 92, 93, 95, 98, 120, 128, 129, 136, 139, 157, 161, 162 *Vademecum*.

⁹² Por. P. Consorti, *La responsabilità della gerarchia ecclesiastica nel caso degli abusi sessuali commessi dai chierici, fra diritto canonico e diritti statuali*, „Stato, Chiese e pluralismo confessionale. Rivista telematica” 2023/17,

karnej był wprost proporcjonalny do rozwoju społecznej świadomości w tym zakresie i wynikających z tego realiów historyczno-społeczno-kulturowych, które zawsze muszą być brane pod uwagę przy ocenie jakichkolwiek instytucjonalnych działań. Choć Kodeks prawa kanonicznego z 1983 r. kwalifikował tego typu czynny jako grzech przeciwko szóstemu przykazaniu, należałoby to uznać za krótkotrwały wyłom w tradycji kanonicznej, w której za ugruntowane można uznać postrzeganie tego typu czynów jako przestępstwo, ponieważ taką kwalifikację zawierają *Codex Iuris Canonici* z 1917 r., *Crimen Sollicitationis* z 1922 r., akty prawne regulujące procedurę karną w tym zakresie oraz aktualnie obowiązujący Kodeks prawa kanonicznego (po reformie w 2021 r.).

Obecnie stosowana procedura daje dostateczne gwarancje ochrony i rewindykacji praw kanonicznie definiowanych ofiar przestępstw wykorzystania seksualnego w Kościele katolickim. W bieżącym stanie prawnym rewindykacja praw pokrzywdzonych często jednak marginalizuje przyrodzone prawo obwinionych czy oskarżonych do obrony i ochrony dobrego imienia. Wobec łatwości, z jaką można pomówić o takie przestępstwa, i wobec proceduralnej niewystarczalności testu wiarygodności tego typu doniesień oraz wobec dokonującej się w tym momencie społecznej stygmatyzacji obwinionych zasada domniemania niewinności staje się czysto fikcyjna. Dyskusyjny jest również wybór drogi pozasądowego procesu karnego, często narzucany ordynariuszowi czy hierarsze przez Stolicę Apostolską w sprawach prowadzonych na podstawie SST. Postępowanie to, które w *Vademecum* bez zażenowania jest nazywane kolokwialnie „procesem administracyjnym”, ze swej natury nie daje oskarżonemu tak dużych gwarancji jak tradycyjny proces karny.

Odnosnie do sytuacji przełożonych należy stwierdzić, że pomimo norm szczegółowo regulujących ich obowiązki zgłaszania i procedowania tego typu przypadków, nawet gdy drobiazgowo wypełnią oni wymogi proceduralne, wciąż nie mają dostatecznych gwarancji, iż nie zostaną uznani winnymi zaniedbań, ze względu na to, iż środki zaradcze zastosowane przez nich wobec domniemanego sprawcy na etapie dochodzenia wstępnego czy samego procesu mogą zostać uznane przez opinię publiczną za niewystarczające. Kryteria w określaniu kar są wciąż zbyt dyskrecjonalne, dlatego przełożeni, wydając wyrok (nawet ze świadomością, że wyrok zostanie zweryfikowany przez Stolicę Apostolską), mogą mieć obawy w uznaniu niewinności oskarżonego i zamiast uniewinnienia proponować uwolnienie albo bać się zarzucenia im przez opinię publiczną czy Stolicę Apostolską, że są zbyt

s. 14–18, www.statochiese.it (dostęp: 8.04.2023 r.); L. Gaudino, *La responsabilità oggettiva degli enti ecclesiastici per gli abusi sessuali a danno del minore*, „Responsabilità civile e previdenza. Rivista mensile di dottrina, giurisprudenza e legislazione” 2014/1, s. 262–276; P. Borecki, *Odpowiedzialność kościelnych osób prawnych za czyny pedofilskie duchownego – wyrok na miarę precedensu. Uwagi w sprawie wyroku Sądu Najwyższego z dnia 31 marca 2020 r.*, sygn. II CSK 124/19, „Studia Prawa Publicznego” 2020/3(31), s. 33–52, <https://doi.org/10.14746/spp.2020.3.31.2> (dostęp: 8.04.2023 r.); A. Głowacka, *Odpowiedzialność osób prawnych Kościoła katolickiego za czyny niedozwolone*, „Acta Erasmiana. Varia II” 2015/9, s. 137–156, http://www.repozytorium.uni.wroc.pl/Content/65065/010_Glowacka_Aleksandra_Odpowiedzialnosc_osob_prawnych_Kosciola_katolickiego_z_a_czynny_niedozwolone.pdf (dostęp: 8.04.2023 r.); P. Sobczyk [red.], *(Nie) odpowiedzialność cywilnoprawna kościelnych osób prawnych za czyny niedozwolone popełnione przez osoby duchowne*, Warszawa 2022.

pożliwi, i proponować nieadekwatnie wysokie kary. Brak pewności prawnej i kanonicznych rozwiązań w tym zakresie skutkuje często negatywnymi ocenami środowisk prawniczych, co jednoznacznie orientuje orzecznictwo w systemie *common law* w kierunku egzekwowania cywilnej czy karnej odpowiedzialności nie tylko sprawców, ale i przełożonych, którzy w tym paradygmacie myślenia prawie zawsze dopuszczają się jakichś zaniedbań.

Opisane wyżej mankamenty analizowanej procedury, realizującej już postulat efektywnej ochrony małoletnich przed wykorzystywaniem seksualnym, definiują poszczególne postulaty *de lege ferenda*, by obowiązująca procedura mogła rzeczywiście spełnić wszystkie ambitne współczesne standardy *processus iusti*.

Bibliografia

1. Amenta P., *La discrezionalità del giudice canonico e la tutela dei diritti del fedele cristiano*, Milano 2005.
2. American Psychiatric Association Committee on Nomenclature and Statistics, *Diagnostic and statistical manual of mental disorders*, Washington 1952.
3. Atenagoras z Aten, *Prośba za chrześcijanami*, <http://biblioteka.kijowski.pl/atenagoras/atenagoras.pdf>.
4. Basik K., *Przedawnienie w prawie karnym w systemie kontynentalnym i anglosaskim*, Warszawa 2014.
5. Benedykt XVI, *Światłość świata. Papież, Kościół i znaki czasu. Benedykt XVI w rozmowie z Peterem Seewaldem*, Kraków 2011.
6. Berman H.J., *Diritto e rivoluzione. Le origini della tradizione giuridica occidentale*, Bologna 1998.
7. Bettiol G., *Sullo spirito del diritto penale canonico dopo il Concilio Vaticano II*, [w:] *Festschrift für Ernst Heinitz zum 70. Geburtstag am 1 Januar 1972*, red. H. Luttger, H. Blei, P. Hanau, Boston 1972.
8. Borecki P., *Odpowiedzialność kościelnych osób prawnych za czyny pedofilskie duchownego – wyrok na miarę precedensu. Uwagi w sprawie wyroku Sądu Najwyższego z dnia 31 marca 2020 r., sygn. II CSK 124/19*, *Studia Prawa Publicznego* 2020, nr 3(31), <https://doi.org/10.14746/spp.2020.3.31.2>.
9. Borek D., *Obowiązek powiadomienia o przestępstwie w prawie i praktyce Kościoła*, *Annales Canonici* 2022, t. 18, nr 1, <https://doi.org/10.15633/ac.18101>.
10. Borek D., *Przedawnienie skarg i działań z tytułu naruszeń będących przestępstwami kanonicznymi*, *Prawo Kanoniczne* 2019, t. 62, nr 3, <https://doi.org/10.21697/pk.2019.62.3.03>.
11. Consorti P., *La responsabilità della gerarchia ecclesiastica nel caso degli abusi sessuali commessi dai chierici, fra diritto canonico e diritti statuali*, *Stato, Chiese e pluralismo confessionale. Rivista telematica* 2023, nr 17, www.statochiese.it.
12. Corecco E., *L'apporto della teologia alla elaborazione di una teoria generale del diritto*, [w:] *Ius et communio. Scritti di Diritto Canonico*, t. 1, red. G. Borgonovo, A. Cattaneo, Lugano–Casale Monferrato 1997.

13. Daly B., *The Instruction „Crimen Sollicitationis” on the Crime of Solicitation: Confussion or Cover-up of Paedophilia?*, *The Canonist* 2016, t. 7, nr 1.
14. de Paolis V., Cito D., *Le sanzioni nella Chiesa. Commento al Codice di Diritto Canonico. Libro VI*, Roma 2008.
15. Dembiński A., *Kościół i prawo rzymskie*, Lublin 2008.
16. di Mattia G., *Il diritto penale canonico a misura dell'uomo*, *Revista Española de Documentación Científica* 1990, nr 47.
17. Dohnalik J., *Prawo kanoniczne wobec nadużyć seksualnych duchownych względem dzieci i młodzieży*, *Dziecko Krzywdzone. Teoria, badania, praktyka* 2015, t. 14, nr 1.
18. Doyle T., *The 1922 Instruction and the 1962 Instruction „Crimen Sollicitationis” promulgated by the Vatican*, <http://www.awrsipe.com/doyle/2008/2008-10-03-Commentary-on-1922-and-1962-documents.pdf>.
19. Dworas-Kulik J., *Rys historyczny przestępstwa o charakterze pedofilskim*, *Kwartalnik Prawo-Społeczeństwo-Ekonomia* 2016, nr 1.
20. Fedele P., *Il problema dell'animus communitatis nella dottrina della consuetudine*, Milano 1937.
21. Fiałek P., *Troska Kościoła wobec ofiar wykorzystania seksualnego spowodowanego przez duchownych – kontekst kanoniczny i psychologiczny*, *Kościół i Prawo* 2020, t. 9, nr 2, <https://doi.org/10.18290/kip2092-10>.
22. Franceschetti P., *Pena (Funzioni del diritto penale)*, [w:] *AltalexPedia. Enciclopedia Giuridica Online*, https://www.altalex.com/documents/altalexpedia/2017/06/27/pena#_Toc475630534.
23. Gaudino L., *La responsabilità oggettiva degli enti ecclesiastici per gli abusi sessuali a danno del minore*, *Responsabilità civile e previdenza. Rivista mensile di dottrina, giurisprudenza e legislazione* 2014, nr 1.
24. Giustino, *Apologia prima*, <https://www.vitanostra-nuovaciteaux.it/giustino-apologia-prima-testo/>.
25. Głowacka A., *Odpowiedzialność osób prawnych Kościoła katolickiego za czyny niedozwolone*, *Acta Erasiana. Varia II* 2015, t. 9, http://www.repozytorium.uni.wroc.pl/Content/65065/010_Glowacka_AleksandraOdpowiedzialnosc_osob_prawnych_Kosciola_katolickiego_za_czynny_niedozwolone.pdf.
26. Hervada J., *Cos'è il diritto? La moderna risposta del realismo giuridico*, Roma 2008.
27. Hervada J., *Introduzione critica al diritto naturale*, Milano 1990.
28. Herzog J.-B., *Les principes et les méthodes du droit pénal comparé*, *Revue internationale de droit comparé* 1957, t. 9, nr 2.
29. Jarząbek T., *Przestępstwa seksualne wobec małoletnich w prawie kanonicznym*, *Biuletyn Stowarzyszenia Kanonistów Polskich* 2019, nr 32.
30. Jońca M., *Pedofilia: przestępstwo, którego długo w kodeksie karnym nie było*, *Dziennik. Gazeta Prawna* z 18.06.2021 r., <https://edgp.gazetaprawna.pl/e-wydanie/57993,18-czerwca-2021/72990,Dziennik-Gazeta-Prawna/755587,Przestepstwo-ktorego-dlugo-nie-bylo.html>.
31. *Jurydyzacja*, [w:] *Słownik języka polskiego*, red. W. Doroszewski, <https://sjp.pwn.pl/doroszewski/jurydyzacja;5436864.html>.

32. Kobyliński A., *Odpowiedź Kościoła katolickiego na problem wykorzystania seksualnego osób nieletnich przez duchownych w latach 1984–2022*, *Teologia i Moralność* 2022, t. 17, nr 2(32), <https://doi.org/10.14746/TIM.2022.32.2.18>.
33. Krzywkowska J., Kubala M., *Stolica Apostolska i prawo kanoniczne w obronie rodziny i jej praw*, *Polski Rocznik Praw Człowieka i Prawa Humanitarnego* 2016, t. 7.
34. Kubala M., *Penalizacja nadużyć seksualnych przeciwko małoletnim w prawie kanonicznym i polskim porządku prawnym*, [w:] *Prawo w służbie ochrony dzieci: ustawodawstwo, praktyka, wyzwania*, red. M. Rożański, Olsztyn 2020.
35. Kühn G., *Stolica Apostolska wobec wykorzystania dzieci – uzupełnienie raportu CRIN, Dziecko Krzywdzone. Teoria, badania, praktyka* 2015, t. 13, nr 4.
36. Lempa F., *Podstawowe zasady wymierzania poprawczych kar kanonicznych*, *Civitas et Lex* 2017, nr 4(16).
37. Llobell J., *Giusto processo e „amministrativizzazione” della procedura penale canonica*, *Stato, Chiese e pluralismo confessionale. Rivista telematica* 2019, nr 14, <https://doi.org/10.13130/1971-8543/11550>.
38. Luini M., *La Pena nella Chiesa*, Roma 2019.
39. Marzoa Á., Miras J., Rodríguez-Ocana R. [red.], *Commentario exegético al código de derecho canónico*, t. IV/1, Pamplona 2003.
40. Minelli C., *Rationabilitas e revisione del Codice piobenedettino. Un confronto con il pensiero di Eugenio Corecco*, *Annales Canonici* 2017, t. 13.
41. Mozgawa M., Budyn-Kulik M., *Prawnokarne aspekty pedofilii. Analiza dogmatyczna i wyniki badań empirycznych*, *Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych* 2006, z. 2.
42. *Normy Motu Proprio Sacramentorum Sanctitatis Tutela – wprowadzenie historyczne*, https://www.vatican.va/resources/resources_introd-storica_pl.html.
43. Parisi M., *Il diritto canonico nella formazione del giurista contemporaneo*, *Anuario de Derecho Eclesiástico del Estado* 2019, t. 35.
44. Prost A., Vincent G., *Historia życia prywatnego*, t. 5, *Od I wojny światowej do naszych czasów*, red. T. Kulak, Wrocław–Warszawa–Kraków 2006.
45. Przeciszewski M., *Countercting Sexual Abuse in the Catholic Church: the System in Poland*, *The Person and the Challenges* 2022, t. 12, nr 1, <https://doi.org/10.15633/pch.4239>.
46. Saje A., *Abusi sessuali e spirituali nella Chiesa Cattolica. Dilemmi e questioni aperte*, *Śląskie Studia Teologiczno-Historyczne Śląska Opolskiego* 2020, t. 40, nr 2.
47. Sobczyk P. [red.], *(Nie)odpowiedzialność cywilnoprawna kościelnych osób prawnych za czyny niedozwolone popełnione przez osoby duchowne*, Warszawa 2022.
48. Suchocka H., *Działania papieża oraz Stolicy Apostolskiej na rzecz ochrony osób małoletnich*, [w:] *Prawa dziecka: perspektywa Kościoła*, red. P. Kroczyk, Kraków 2015.
49. *Theories of Criminal Law*, [w:] *Stanford Encyclopedia of Philosophy Archive*, red. E.N. Zalta, <https://plato.stanford.edu/archives/sum2018/entries/criminal-law/#NormTheEmpRea>.
50. Ventura M., *Pena e penitenza nel diritto canonico postconciliare*, Napoli 1996.

51. Wilk A., *Prawne i kryminologiczne aspekty przestępczości seksualnej duchownych*, Problemy Prawa Karnego 2022, t. 6, nr 1, <https://doi.org/10.31261/PPK.2022.06.01.01>.
52. Wojnicz P., *Penalizacja czynów seksualnych wobec małoletnich – rozważania na tle prawa kanonicznego i polskiego prawa karnego*, Civitas et Lex 2020, nr 2(26), <https://doi.org/10.31648/cetl.4419>.